

i njegovanje ijekavske tradicije i nepristran odnos prema objema varijantama uz nastojanje da se iz njih što više crpe prvenstveno se oslanjajući na lingvističku opravdanost pojedinih njihovih elemenata.⁹ Takav stav, dosljedno provjeren u praksi, mogao bi povoljno utjecati na naše jezične prilike i izvan Bosne i Hercegovine. Pri svemu tome moramo uvijek imati na umu da je »unitarističko izjednačavanje na teret jednoga partnera u suprotnosti ... s osnovnim principima ideje bratstva i jedinstva jer narušava skladan razvoj narodnih kultura u socijalističkom i humanističkom smislu«.¹⁰

*

Sva ova pitanja dodirnuti su ovdje samo načelno. O uvjetima za postojanje jedinstva i o uvjetima za postojanje varijanata (o jezičnoj hijerarhiji, odnosno subordinaciji), o sinonimima i stilemima u jeziku, itd. bit će potrebno i potatije govoriti.

DAVIČOVO POGREŠNO REZONIRANJE O JEZIKU

Ljudevit Jonke

U razgovoru s novinarom Jozom Puljizevićem u »Vjesniku« 15. svibnja 1966. književnik Oskar Davičo govorio je vrlo uvredljivo o meni, o filolozima uopće, pa i o Društvu književnika Hrvatske. Kako je njegov prikaz naše jezične problematike površan i u znatnoj mjeri pogrešan, mislim da je potrebno na nj odgovoriti kako bi naša javnost bila pravilno obaviještena.

Prema Davičovu prikazu filolozi nemaju što da govore o književnom jeziku. Međutim, ako se okrenemo malo po svijetu, vidjet ćemo da oni svuda i te kako mnogo raspravljaju o književnom jeziku, kodificiraju i normiraju u skladu s posljednjim stadijem književnog jezika. Tko piše jezične savjetnike, pravopise, gramatike, rječnike? Sve su to gotovo odreda baš filolozi. Pa oni su kodificirali i Novosadske zaključke o hrvatskosrpskom književnom jeziku i pravopisu, a ti su zaključci i po Davičovu mišljenju dobri, ali sada kad se neki, a među njima i ja, bunimo protiv nepravilnog prevodenja Novosadskih zaključaka, tada taj naš filološki posao nije ni poželjan ni dobar, čak je donekle i sumnjiv. Gdje je tu logika?

⁹ O mogućnosti i načinu uklanjanja hrvatsko-srpskih jezičnih razlika najodređenije je dosad pisao, ponešto idealizirajući naše jezične prilike, Stjepan Babić. Usp. Jezik, XII, str. 65-71.

¹⁰ Ljudevit Jonke, Problem norme u hrvatskosrpskom književnom jeziku, Jezik, XIII, str. 12.

Po Davičovu izlaganju mi se ne bismo smjeli ni ljutiti ni protestirati protiv Moskovljevićevih i Rašovićevidih postupaka, premda su oni u prvom redu štetni i uvredljivi za Hrvate. Mi bismo se morali zadovoljiti samo time što su Moskovljevića osudili srpski napredni kulturni krugovi. Kad se mi bunimo protiv Moskovljevićevih i Rašovićevidih postupaka, tada nas Davičo stavlja gotovo u isti red s njima. Ali on ih smije grditi koliko god hoće. Gdje je tu logika? I zašto Davičo prikazuje Moskovljevića kao sveučilišnog profesora, kad se zna da je on poslije oslobođenja bio narodni poslanik, ambasador i naučni savjetnik Srpske akademije nauka, a ne sveučilišni profesor.

Ali zaista mi se neko vrijeme nismo ni bunili protiv sličnih postupaka koji traju već nekoliko godina, ali tada se nije bunio ni Oskar Davičo. Očekivali smo da će protiv njih ustati potpisnici Novosadskih zaključaka s one strane. Ali to se nije dogodilo do najnovijih dana. Kao potpisnik Novosadskih zaključaka smatrao sam za svoju dužnost da pratim provođenje zaključaka, pa sam već nekoliko puta morao upozoriti na nepravilnosti u njihovu provođenju. Čini se da Oskar Davičo nije to pratio te nije ni zapazio neke osnovne nepravilnosti, pa se sada samo čudi odakle nezadovoljstva na našoj strani. Mislim stoga da će nešto bolje razumjeti naše nezadovoljstvo i prigovore ako ga upozorim na neke nepravilnosti koje moraju uznemiriti svakoga Hrvata i Srbi-
na kojemu je draga ideja bratstva i jedinstva.

U Novom Sadu g. 1954. osobito je naglašena ravnopravnost ijekavskog i ekavskog izgovora, latinice i ćirilice. U ime te ravnopravnosti nama su u Zagrebu na radio-stanici g. 1956. i 1957. sasvim pogrešno glavne dnevne vijesti emitirali ekavski. Kad sam tadašnjeg šefa govornog programa upozorio da to nije u skladu s Novosadskim zaključcima, on mi je odgovorio da to čini u povezanosti sa zajedničkim radio-emisijama Beograd-Zagreb i da je korisno da ijekavska publika upozna i ekavski govor. Na to sam mu ja odgovorio da ravnopravnost u zajedničkim emisijama zahtijeva bar to da se glavne dnevne vijesti emitiraju jedan dan ekavski, a drugi dan ijekavski. To bi, rekao sam, omogućilo i ekavskoj publici da upozna ijekavski govor. Ali on je to odrješito odbio i svojim postupkom izazvao veliko nezadovoljstvo, tako da je nakon prilično dugog vremena uspostavljeno emitiranje glavnih vijesti u ijekavskoj varijanti intervencijom visokih društvenih faktora.¹

Neću opširnije spominjati administrativno zabranjivanje riječi hrvatske varijante književnog jezika u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini koje se provodilo nekoliko godina u ime ravnopravnosti proklamirane u Novom Sadu. Prostor mi ne dopušta da navodim kako su bile diskriminirane riječi povijest, zemljopis, tisuća, sijećanj, veljača, općina, nogomet, zrak, kruh i dr. U posljednje vrijeme to je u Hrvatskoj ipak napušteno, ali kao što je pokazao bosanski književnik Alija Isaković u sarajevskom »Odjeku« 15. studenoga 1965, u Bosni i

¹ Vidi o tom i članak »Zajedničke emisije naših radio-stanica« u Jeziku VI, 4, 103, godi-
na 1957-1958. Taj sam članak stilizirao ja u potpunosti.

Hercegovini je od 1945. do 1965. izvršeno beogradiziranje leksičkog fonda na taj način da su zagrebačke riječi i termini u publicistici izbačeni iz upotrebe. A baš u Bosni i Hercegovini morala bi se jezična politika provoditi najtolerantnije. Zar se ne smijemo ni požaliti na takve nepravilnosti?

Potpisnik Novosadskog dogovora prof. Miodrag Lalević izdao je 1963. u izdavača »Branka Đonovića« u Beogradu velik jezični priručnik »Srpskohrvatski u mom džepu«, pa je u njemu za običnije proglasio sve riječi srpske varijante (Vavilon, Vizant, berza, avgust, Jugosloven, fudbal, spanać, hrišćanin, uopšte i mnoge druge) po principu majoriteta i na taj način proglasio za manje vrijedne riječi: Babilon, Bizant, burza, august, Jugoslaven, nogomet, špinat, kršćanin, uopće, koje su općenite u hrvatskoj varijanti. To nije ravnopravno postupanje i ja sam to osudio u »Telegramu« 1963, ali nijedan od potpisnika Novosadskog dogovora na srpskoj strani nije to dosad kritizirao. Jasno je da se onda moramo mi buniti. Nije to nikakva preosjetljivost.

Drugi potpisnik Novosadskih zaključaka dr Miloš Moskovljević, poznat po osuđenom rječniku s početka 1966. godine, izdao je već 1963. jedan diskriminatorski rječnik, ali ga također nije nitko na beogradskoj strani kritizirao. To je »Rečnik ruskog i srpskohrvatskog jezika« što ga je 1963. izdala Naučna knjiga u Beogradu. U srpskohrvatsko-ruskom dijelu označene su poznate hrvatske (pa i srpske) riječi kruh, cesta, časak, netko, nitko, kazalište, sveučilište, zrak, uzduh i još mnoge druge kao oblasne riječi, a to znači provincijske. Imenici Šokac dato je značenje »Srbin katolik Vojvodine i Slavonije«. Jasno je da nam u ime Novosadskog dogovora dužnost nalaže da to kritiziramo, jer to nije ravnopravnost ni istina i jer to šteti razvijanju ideje bratstva i jedinstva. Da su to srpski potpisnici Novosadskog dogovora kritizirali već 1963, ne bi ni došlo do onog rječnika u početku 1966. A sad se Davičo ljuti na nas koji protestiramo protiv takvih nepravilnosti, pa upotrebljava i za mene i za naše književnike uvredljive izraze.

Ograničen mi je prostor pa mogu samo još nešto reći. Naša štampa u Hrvatskoj prenosila je obično mišljenja srpskih konzervativnih, unitarističkih krugova o pitanjima hrvatskosrpskog književnog jezika, a nije spominjala mišljenja naprednih srpskih lingvističkih i političkih krugova. Zašto nije opširnije obavijestila o onome što su o pravima hrvatske i srpske varijante pisali dr Milka i dr Pavle Ivić, pa u najnovije vrijeme, u 92. broju novosadskih »Polja«, Mirko Čanadanović, serbokroatist i politički radnik, koji je u članku »Jezik i međunacionalni odnosi« u travanjskom broju g. 1966. pisao o potrebi pravde prema objema varijantama? Zašto nije zagrebačka štampa (osim »Borbe«) prenijela i riječi Milojka Drulovića, organizacionog sekretara SK Srbije, sa nedavnog Plenuma u Beogradu? On je doslovno rekao: »U posljednje vreme izvesne rasprave o jeziku, o jedinstvu i razlikama između srpskog i hrvatskog jezika, uzele su, u izvesnoj meri, i političke razmere. Reč je o »priznavanju« ili »nepriznavanju« posebnih varijanti srpskog i hrvatskog jezika,

o primedbama da se ne objavljuju originalni tekstovi kako su napisani, već se prevode na srpski, odnosno na hrvatski, zavisno od toga gde se taj tekst objavljuje. Ne ulazeći u domen stručnih i naučnih rasprava o tome, mislim da možemo reći da je veoma štetno svako ignorisanje razlika, a pogotovo mišljenja da »prevlada« ona varijanta kojom govori većina. Služiti se u toj osetljivoj oblasti većinom i nadglasavanjem znači u stvari zalagati se za državni jezik, znači izazivati nepoverenje i odlagati saradnju, znači nacionalistički pristup stvari. Razume se da su to mišljenja pojedinaca i ne radi se ni o kakvoj većini.« »Vjesnik« je to donio tek u intervjuu 22. svibnja, a pogledajte kako je to nevjerno, gotovo suprotno prikazao njegov dopisnik u broju od 18. svibnja. Iz takvih izjava kao što je Drulovićevo jasno se vidi da srpski napredni krugovi imaju podjednake poglede na jezičnu problematiku kao i hrvatski, pa će se naša jezična politika sa takvim shvaćanjima ipak uputiti pravilnim smjerom. Treba pri tom imati na umu da svaka kulturna sredina nekog naroda ima specifičnosti kojih druga ne mora imati. Uzmimo kao primjer postojanje snažne dijalekatske (kajkavske i čakavske) književnosti u Hrvata, koja ipak nikako ne smeta jedinstvu književnog jezika, nego mu daje specijalna bogatstva (Krlježa, Balota, Domjanić, Goran Kovačić, Marin Franičević, Nazor, Ivanišević i dr.). Tako je, naravno, i sa hrvatskom varijantom književnog jezika u odnosu prema srpskoj, i sa srpskom prema hrvatskoj, a ipak to ne smeta jedinstvu narodnog jezika. Davičo ipak zamjenjuje pojmove narodnog i književnog jezika. Narodni jezik je jedan, a na njemu su izgrađene dvije varijante književnog jezika, hrvatska i srpska.

Ali dok naša jezična politika i praksa doživljava spomenute nepravilnosti, bile su i ostaju nužne intervencije naših lingvisti i rezolucija Društva književnika Hrvatske koja je osudila nepravilne postupke i založila se za prirodna prava hrvatskog književnog jezika. Bez takvih intervencija preplavile bi nas nepravilnosti i nepravde prikazane u idealiziranom svjetlu. Naši napredni ljudi ipak dobro znaju da svaki jugoslavenski narod po svojem socijalističkom uređenju ima potpuno pravo na svoj tip književnog jezika, pa je stoga potrebno da to svi poštujemo na svim stranama u našoj višenacionalnoj državi. To pravo pripada i slavenskim i neslavenskim narodnostima u Jugoslaviji. Iz toga nužno izlazi i pravo da svaki narod slobodno reagira na svaku povredu prava književnog jezika. Takvu dužnost imaju u prvom redu književnici i filolozi, ali i politički mjerodavni faktori. O tom je svakako uvjeren i Oskar Davičo, ali bio je očito neupućen, pa je iskalio svoj bijes gotovo jednako na povredivače prava kao i na branitelje tih prava. U tom je svakako pogriješio, pa to valja popraviti. A da bi bilo jasno da je pogriješio, morao sam potanje prikazati glavne nepravilnosti u našoj jezičnoj politici. Taj prikaz doći će dobro i drugima koji su neupućeni, a takvih ima dosta, pa onda neće zaključivati da mi polazimo s pozicija preosjetljivosti.

Svakako, u zajedničkoj i skladnoj suradnji naprednih krugova Hrvatske i Srbije, Bosne i Hercegovine i Crne Gore pitanje hrvatskosrpskoga književnog jezika može se povoljno riješiti. Na davičovski način to nije nikako moguće.²

MARETIĆEVA STILISTIKA

Vatroslav Kalenić

U vrijeme kad se kod nas već nakupilo dosta djela o stilističkoj problematiki našega pisanog i govornog izraza i kad se već može govoriti o trajanju i povezanosti naše naučne stilističke misli, nerijetko ćemo naići na mišljenje kako je jedno od prvih naših djela na tom području, *Maretićeva Stilistika*,¹ danas nesuvremena ili zastarjela.² Ma koliko ovakav općeniti sud na prvi pogled može biti prihvatljiv ako Maretićeve teoretske zaključke i poneke primjere suočimo s najsuvremenijim stilističkim shvaćanjima i rezultatima, on može biti i nepravedan, i to ne samo zbog svoje općenitosti već i zbog nespo- razuma koji je prisutan u ovakvoj ocjeni Maretićeva djela. Mislim da je zato suvremena ocjena Maretićeve stilistike sasvim aktualna i potrebna, i zbog još uvijek prisutnih Maretićevih zasluga u našoj nauci o jeziku, a i zbog historio- grafskoga razvrstavanja naših stilističkih dostignuća, u kojem je nemoguće mimoći Maretićevu Stilistiku.

Najveći je nesporazum u terminu. Pod riječju stilistika³ mi danas, sasvim razumljivo, razumijevamo naučnu deskripciju, klasifikaciju i kritiku prven- stveno onih elemenata jezičnoga i izvanjezičnog tipa koji su prisutni u umjet- ničkim književnim djelima trajne vrijednosti. Makar je u prošlosti i kod nas i u stranoj nauci o jezičnom izrazu bilo pokušaja da se stilistika shvati kao naučna kritika jezičnoga sistema realiziranoga izvan tekstova književnoumjet- ničkoga tipa, zbog pedagoških i praktičnih potreba, zbog osobite vrijednosti

² Ovaj odgovor na Davičov intervju u »Vjesniku« poslan je »Vjesniku« još prije IV ple- numu, ali ga »Vjesnik« nije objavio s obrazloženjem da je predug. Davičov intervju bio je nekoliko puta veći.

¹ Tomislav Maretić: *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnoga jezika*, Zagreb, 1931. Svi primjeri i citati navedeni su u ovoj ocjeni prema tom izdanju Maretićeve Stilistike.

² Miliwoje Pavlović u raspravi »Stil Vuka Karadžića«, *Južnoslovenski filolog*, XXVI, Beo- grad, 1963-1964, na str. 2. spominje: »Maretić se ograničava na isticanje principa jasnosti, lepote i čistote jezika. Time se ne daje čak ni formalno objašnjenje efekata, i vrlo je daleko od principskih i konkretnih stilističkih orijentacija.«

³ Riječ stilistika, i izvedenice, ovdje se upotrebljavaju u kontekstu u kojem se govori o jezičnom izrazu govornoga ili pisanog tipa, o jezičnom izrazu književnoga ili neknjiževnog teksta, umjetničke ili neumjetničke cjeline, o jezičnom izrazu pojedinaca i pojedinih djela, prvenstveno trajnih književnih djela, pa usporedbe sa drugim područjima izraza, npr. arhitekture, slikarstva i sl. valja ovdje izuzeti.